

Miško ir medžio apdirbimo pramonės sovietizacija Šiaulių apskrityje

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *miško pramonė, medžio apdirbimo pramonė, sovietizacija, Šiaulių apskritis, žemės reformos įstatymas, žydų verslas Šiauliuose tarpukariu, Šiaulių baldų fabrikas „Rūdė“, Šiaulių medžio apdirbimo kombinatas, Šiaulių miškų ūkis, Šiaulių miško pramonės ūkis.*

Ivadas

Miško ir medžio apdirbimo pramonės sovietizacijos problematika dar nesulaukė didesnio dėmesio naujausioje lietuvių istoriografijoje. Tiesa, krašto ūkio padėtis SSRS okupacijos sąlygomis apžvelgiama Kazimiero Meškauskio knygoje (Meškauskas 1994) ir kolektyvinėje monografijoje *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* (2005). Minėtuose darbuose daugiausia dėmesio skiriama žemės ūkio raidai sovietmečiu, o rūpima problema tarsi lieka parašėje. Nagrinėjamos temos neįmanoma atskleisti nesuspazinus su ūkio vystymosi tendencijomis Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Šioje srityje šalies istorikų tyrinėjimai pažengę kiek toliau (Meškauskas 1992; Cesevičius 1995). Jų dėka atskleidžiamos Pirmosios Lietuvos Respublikos ekonominės politikos peripetijos, ūkio raida.

Šiauliai – vienas iš nedaugelio šalies miestų, turintis publikuotą savo istoriją nuo seniausių laikų iki 1995 metų (*ŠMI* 1991; *ŠMI* 2007). Ji pateikiama dviejuose leidiniuose, kuriuose istorikai tam tikrą dėmesį skiria ir miesto pramonės raidai, tačiau miško ir medžio apdirbimo įmonių veikla Šiauliuose čia atskleista labai epizodiškai. Antai Petronėlė Žostautaitė rūpimai problemai teskyrė keletą eilučių (*ŠMI* 1991, 158, 163). Kiek plačiau miško ir medžio apdirbimo įmonių sovietizacijos procesą mieste nagrinėjo Juozas Matusevičius (*ŠMI* 2007, 29, 113), tačiau jis tesirėmė LKP (b) Šiaulių miesto komiteto archyvine medžiaga, kuri dažnai būdavo pagražinama ir neatspindėjo realios situacijos. Gal todėl J. Matusevičiaus tekste galima aptikti netikslumų.

Straipsnyje daugiausia remiamasi Šiaulių apskrities archyvo Šiaulių medžio apdirbimo kombinato, baldų fabriko *Rūdė*, Šiaulių miško pramonės ūkio, Šiaulių miškų ūkio fonduose saugomais dokumentais. Tyrimo chronologinės ribos apima 1940–1941 m. ir 1944–1950 m. laikotarpius. Pirmoji sovietizacijos banga kraštą

apėmė tuoj po pirmosios SSRS okupacijos 1940 m. birželio 15 d. Ją nutraukė naciai 1941 m. Antroji sovietizacijos banga prasidėjo po 1944 m. sovietų reokupacijos. 1950 m. rugpjūčio 20 d. Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaku panaikinama Šiaulių apskritis.

Straipsnio *tikslas* – atskleisti miško ir medžio apdirbimo pramonės sovietizacijos proceso Šiaulių apskrityje ypatumus.

Miško ir medžio apdirbimo pramonės raida Pirmojoje Lietuvos Respublikoje

1918 m. atkūrus Pirmąją Lietuvos Respubliką reikėjo sukurti naują juridinę bazę, turėjusią padėti atkurti ir reorganizuoti šalies ūkį. Lietuva buvo agrarinis kraštas, todėl naujoji valdžia privalėjo skirti daug dėmesio šiam sektoriui. Kita vertus, Lietuvos laikinojoje konstitucijoje, priimtoje Valstybės Tarybos 1918 m. lapkričio 2 d., ūkio problematikai dėmesio nebuvo skiriama (*LVK* 1989, 7). Remiantis šiuo dokumentu Valstybės Tarybos Prezidiumas lapkričio 11 d. patvirtino pirmąją, vadovaujamą Augustino Voldemaro, vyriausybę. Tačiau dėl žemės ūkio ir valstybės turtų ministro, turėjusio vadovauti agrariniam sektoriui, posto kilo nesusipratimų. Pradžioje minėtos pareigos buvo numatytos krikščioniui demokratui, agronomui Aleksandriui Stulginskiui, bet, kilus ginčui tarp krikdemų ir tautininkų, jos atiteko pastarųjų atstovui Juozui Tūbeliui (*LRMP* 1997, 20–22). 1918 m. lapkričio 17 d. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijoje įsteigta pirmoji miškų administracija – Miškų skyrius, kuris nedelsdamas organizavo miškų perėmimą iš besitraukiančių vokiečių ir įkūrė 16 urėdijų (1940 m. jų buvo 57). Nuo 1919 m. jis papildė naujais tarnautojais ir buvo pavadintas departamentu (direktorius – prof. Povilas Matulionis). Beje, pastarasis ne tik pradėjo tvarkyti krašto miškų ūkį, bet ir padėjo Žemės reformos komisijai, įsteigtai 1918 m. gruodžio 1 d., rengti Žemės reformos įstatymo projektą (*T a r v d i e n ė* 2007, 74). Tačiau šis procesas užsitęsė, nes jį stabdė Lietuvos nepriklausomybės kovos.

1920 m. gegužės 15 d. darbą pradėjo Steigiamasis Seimas, turėjęs pakloti teisinius valstybės pamatus. Kadangi Lietuva buvo agrarinis kraštas, tai būtiniausiu dokumentu (greta Konstitucijos) turėjo tapti Žemės reformos įstatymas. Jį Steigiamasis Seimas priėmė 1922 m. vasario 15 d. Einantis Respublikos Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskis ir Ministras Pirmininkas Ernestas Galvanauskas dokumentą pasirašė 1922 m. kovo 29 d. Įstatymo pirmo skyriaus „Žemės išteklių žemės reformai“ šeštajame paragrafe galutinai numatyti miško atidavimo privatiems asmenims proceso teisiniai pagrindai: „<...> Privatinis savininkas, kurio žemė nusavinama, turi teisės patsai ir prie vieno daikto pasirinkti žemės plotą ligi 80 hektarų. Tame skaičiuje turi teisės gauti ir buvusio jo miško ligi 25 hektarų, nusavinto įvedamuoju žemės reformos įstatymu miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti [priimtas 1920-08-14, aut. pastaba]. Pasirinktųjų paliekamos žemės ir miško ploto sienas galutinai nustato žemės reformos vykdomoji įstaiga. Dvarų savininkas be žemės reformos vykdomosios įstaigos sutikimo neturi teisės pasilikti sau žemių, kurios

buvo atimtos iš ūkininkų ir priskirtos prie dvaro po 1861 metų. Tie žemės savininkai, kurie yra išskirtę miško daugiau už miško apsaugos įstatymo nustatytą metinę kirtimo normą, miško neturi teisės gauti“ (*LŽI*). Žemės reformos įstatymas šalyje buvo įgyvendintas 1935 m. (1936–1937 m. tereikėjo realizuoti žemės likučius). Reformos metu valstybės žinion buvo perimti (nacionalizuoti) didesni nei 25 ha dvarininkų ir stambių žemvaldžių miškai. Tai reiškė, kad didžioji dalis miškų turėjo priklausyti valstybei (tarpukariu Lietuvoje 84,6 proc. miškų buvo valstybiniai).

Tokia valstybinė miškų ūkio politika leido sėkmingai vystyti miško ir medžio apdirbimo pramonę, kurios įmonės prieš Pirmąjį pasaulinį karą sudarė 10–11 proc. visų krašto įmonių (Vilniaus krašte 13,6 proc.) ir apėmė 8–9 proc. visos metinės gamybos (*PNL* 1990, 238). 1923 m. šie rodikliai smuko atitinkamai iki 8 proc. (Kaune 4 proc.) ir 6,5 proc. (*Ibid.*). Tam įtakos turėjo Pirmasis pasaulinis karas ir vokiečių okupacija, taip pat ir Vilniaus krašto netektis. Vis dėlto 1925 m. miško medžiagos apdirbimo sektoriaus 99 įmonėse (76 iš jų lentpjūvės ir faneros dirbtuvės, 12 baldų ir stalių dirbtuvių, 11 kitų įmonių) dirbo 1425 darbininkai. Šis rodiklis tikrai buvo geras, nes tuo metu šalyje veikė 506 įmonės, kuriose dirbo 8770 žmonių. Miško ir medžio apdirbimo pramonė savo kiekybiniais parametrais Lietuvoje nusileido tik maisto apdirbimo pramonėi. Pastarosios 225 įmonėse 1925 m. dirbo 1583 darbininkai (*Ibid.*, 240–242). Pateikti skaičiai leidžia daryti išvadą, kad miško ir medžio apdirbimo įmonės buvo gerokai stambesnės (vienoje įmonėje dirbo vidutiniškai 14 žmonių) nei maisto apdirbimo (atitinkamai 7). Tarpukariu Lietuvos ūkio vystymosi tendencijos buvo panašios. Antai 1936 m. didžiąją šalies eksporto dalį sudarė žemės ūkio produkcija. Miško medžiaga siekė 8,29 proc., fanera – 2,05 proc. viso valstybės eksporto (*Lietuva* 1990, 158). Tokia padėtis išsilaiškė iki pat pirmosios sovietinės okupacijos. 1940 m. pradžioje Lietuvoje veikė 1224 įmonės (medžio pramonėje – 158, tekstilės – 87, popieriaus ir poligrafijos – 89, maisto produktų – 431, drabužių ir avalynės – 154, metalų ir mašinų – 101), kuriose dirbo 27 760 darbininkų (medžio pramonėje – 2483, tekstilės – 5865, popieriaus ir poligrafijos – 2057, maisto produktų – 7215, drabužių ir avalynės – 2664, metalų ir mašinų – 3016). Medžio pramonėje dirbo 94 lentpjūvės (1458 darbininkai), 27 faneros gamybos (173), 53 baldų ir medžio statybinių detalių gamybos (173), 4 dėžių, statinių gamybos (40), 3 degtukų šiaudelių, vinelių, kurpalių gamybos (53), 2 kamščių gamybos įmonės (38). Tai buvo smulkios įmonės. Jose vidutiniškai dirbo apie 16 žmonių, o šalies vidurkį sudarė apie 23 žmonės (*V a s k e l a* 2000). Lietuvos miško ir medžio apdirbimo pramonė savo gamybos rodikliais nusileido Estijai ir gerokai atsiliko nuo Latvijos (*Ibid.*).

Po Pirmojo pasaulinio karo Šiaulių miesto pramonė pradėjo labiau atsigauti tik per antrąjį XX a. dešimtmetį. Pirmiausia pradėtos atkurti statybinių medžiagų įmonės: medžio apdirbimo fabrikas *Venta*, plytinė, kalkinė, cemento dirbtuvės, kelios lentpjūvės (*ŠMI* 1991, 157). Šiaulių apskrityje buvo 23 proc. (Kauno – 30 proc.) šalies eksploatuojamų miško medžiagos išteklių (*ŠMI* 2007, 29). Tai leido sparčiau vystyti miško ir medžio apdirbimo pramonę regione. 1930 m. mieste veikė 239 įmonės, tarp kurių buvo keturios baldų, viena kėdžių gamybos, viena lentpjūvė. Be

to, dar trys malūnai turėjo savo lentpjūves (*ŠMI* 1991, 158). Tačiau ekonominės krizės metais (1931–1934) ženkliai sumažėjo mieste veikusių įmonių skaičius. Vis dėlto tarpukariu Šiauliuose vyravo odų, maisto, tekstilės pramonė. Čia dirbo daugiausia šiauliečių.

Šiaulių apskrities archyvo duomenimis, 1925 m. amatininkai M. Raikas ir J. Rodas Šiauliuose įsteigė baldų dirbtuvę, kuri dar vertėsi baldų prekyba (*ŠMAK AP*, 1). XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje M. Raikas ir J. Rodas Rūdės g. 23 pastatė kėdžių bei minkštų baldų gamybos fabriką, kurį pavadino *Rūdė*. 1931 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos finansų ministerija išdavė jam leidimą pradėti veiklą. Tačiau 1939 m. Šiaulių apskrities žydų verslininkų sąrašė aiškiai užfiksuota, kad M. Raiko ir J. Rodo verslas buvo baldų ir kitų medžio dirbinių prekyba. Be to, jų įmonė registruota Varpo g. 19 (*ŠAŽVS* 1939). Iš 316 žydų verslininkų Šiauliuose, užfiksuotų minėtame sąrašė, tik 9, arba 2,8 proc., dirbo miško ir medžio apdirbimo sektoriuje (*Ibid.*). Miško medžiagos ir kuro gamybos įmones turėjo Ruvelis Abromavičius, Abraomas Birgeris (Stoties g. 27), Dovydas Disleris, Kalmanas Kamenecas (Višinskio g. 2), Izaokas Lipšicas (Varpo g. 24), Judelis Mardelis (Stoties g. 23), Beras Zaksas (Dvaro g. 54), Zlatei Gordonienei Kauno g. 40 priklausė lentpjūvė (*Ibid.*).

1931 m. sausio 27 d. Lietuvos Respublikos finansų ministerija išdavė veiklos leidimą J. Navicko lentpjūvei ir malūnui, esantiems Taikos g. 23 (*Ibid.*). Lentpjūvė sėkmingai dirbo iki sovietinės okupacijos. Be to, mieste turėjo veikti dar dvi lentpjūvės. Šį faktą patvirtina istorikė P. Žostautaitė (*ŠMI* 1991, 163) ir Šiaulių apskrities archyve saugomi dokumentai (*ŠMAK AP*, 1). Istoriko J. Matusėvičiaus teigimu, Šiauliuose iki sovietinės okupacijos veikė J. Navicko, Libino lentpjūvės, brolių Survilų, Gedimino Šafranavičiaus medžio apdirbimo įmonės, Zivo dirbtuvės (*ŠMI* 2007, 29). Kvintienės dirbtuvėse buvo gaminami baldai (*Ibid.*). P. Žostautaitė dar mini medžio apdirbimo įmonę *Venta*, kurioje 1924 m. dirbo apie 80 darbininkų, daugiausia kvalifikuotų stalių, kalvių, poliruotojų (*ŠMI* 1991, 163). Iki pirmosios sovietinės okupacijos Šiauliuose ir Šiaulių apskrityje veikė 14 medžio pramonės įmonių (tiek nacionalizuota).

Pirmieji sovietizacijos žingsniai Lietuvoje 1940–1941 m.

Po pirmosios sovietinės okupacijos krašte prasidėjo sovietizacija. Jai juridinį pagrindą suteikė Liaudies Seime priimti dokumentai. 1940 m. liepos 22 d. deklaracija paskelbė „<...> visą Lietuvos žemę su jos gelmėmis, visus miškus ir vandenį priklausančiais liaudžiai, t. y. valstybės nuosavybe <...>“ (*LLS* 1985, 104). Liepos 23 d. Liaudies Seimas priėmė dar vieną dokumentą. Remiantis juo, komunistinė valdžia skelbė „<...> bankų ir stambiosios pramonės nacionalizaciją <...>“ (*Ibid.*, 127). Vyriausybei buvo pavesta „<...> tučtuojau sudaryti ir patvirtinti priklausančių nacionalizacijai bankų ir stambiųjų įmonių sąrašą <...>“ (*Ibid.*, 128). Jau 1940 m. liepos 29 d. buvo priimti atitinkami bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo įstatymai. Juose numatyta Lietuvoje nacionalizuoti visas pramonės įmones, kuriose dirbo per 20 žmonių, taip pat įmones, turinčias ne mažiau kaip

10 darbininkų ir tai pramonės šakai svarbius mechaninius variklius (*LKPIA* 1985, 64). Įdomu, kad 1940 m. liepos 27–28 d. Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas kartu su Pramonės ministerija surengė įmonių komisarų (tiesiogiai vadovavo įmonių nacionalizacijai) pasitarimą, kuriame pastarieji buvo įpareigoti nacionalizuoti įmones, turinčias ne mažiau kaip 10 žmonių, per 5 dienas (*Ibid.*). Rugpjūčio 3 d. įvykdyta Lietuvos aneksija. Matyt, LKP CK vadovybė, nuvykusi į Maskvoje vykusią SSRS Aukščiausiosios Tarybos septintąją sesiją, norėjo pasigirti sovietizacijos laimėjimais krašte ir taip parodyti savo lojalumą. Įmonių nacionalizaciją vykdė Valstybės nacionalizavimo komisija, vadovaujama Lietuvos SSR pramonės ministro Chaimo Alperavičiaus. 1940 m. rugpjūčio 25 d. LSSR Aukščiausiosios Tarybos pirmoji sesija priėmė stalininio modelio sovietinę konstituciją, kurios 6 straipsnis skelbė: „<...> žemė, jos gelmės, vandenys, miškai, stambiosios gamyklos, fabrikai <...> yra valstybinė nuosavybė, t. y. visos liaudies turtas <...>“ (*LLS* 1985, 185). Šis dokumentas galutinai įteisino dar anksčiau krašte prasidėjusį nacionalizacijos procesą. Tačiau laukiamų rezultatų sovietizacija nepasiekė. Šio proceso amžininkai – Povilas Budreika (*LA* IV 1942, 187–235), Antanas Tarulis (*LA* II 1942, 99–152), Mykolas Ilgūnas (*LA* I 1942, 193–211) – akcentavo sovietinės pramonės vegetavimą, administracijos suburokratėjimą bei „išsipūtimą“, gaminių kokybės prastėjimą, broko atsiradimą, uždarbio sumažėjimą ir kt.

Priėmus anksčiau minėtus dokumentus, nacionalizacijos procesas prasidėjo visoje Lietuvoje. Šiaulių nacionalizavimo komisijos pirmininku paskirtas P. Kareckas (*ŠMI* 2007, 29). 1940 m. liepos 29 d. suvalstybintas *Rūdės* fabrikas ir gruodžio 27 d. pervadintas Valstybine Šiaulių baldų dirbtuve Nr. 1 (*ŠMAK AP*, 1). Nacių okupacijos metais fabrikas susigrąžino savo senąjį pavadinimą. Jis nekito iki 1948 m. J. Navicko lėptpjūvė taip pat nacionalizuota 1940 m. ir pervadinta Valstybine Šiaulių lėptpjūve Nr. 2 (*Ibid.*). Tačiau J. Matusevičius, remdamasis LKP (b) Šiaulių miesto komiteto biuro posėdžio protokolu Nr. 8, tvirtina, kad J. Navicko, Libino lėptpjūvės, brolių Survilų, G. Šafranavičiaus medžio apdirbimo įmonės, Zivo dirbtuvės po nacionalizacijos buvo sujungtos į įkurtą medžio apdirbimo gamyklą Nr. 1 (direktorius R. Kuprevičius) bei gamyklą Nr. 2 (direktorius Mačiulis) (*ŠMI* 2007, 29).

Antroji pramonės sovietizacijos banga Šiaulių apskrityje 1944–1950 m.

Po Antrojo pasaulinio karo Šiaulių apskrityje prasidėjo antrasis miško ir miško bei medienos apdirbimo pramonės sovietizacijos procesas. 1947 m. įsteigus Lietuvos SSR miškų ūkio ministeriją, visoje respublikoje buvo kuriamos jai pavaldžios įstaigos, kurios savo žinion perėmė miškus. Miškų pramonės įmonės nuo tada užsiėmė tik gamyba. Jos buvo pavaldžios Lietuvos SSR miškų pramonės liaudies komisarui (nuo 1944-09 iki 1946-03-25), Lietuvos SSR miško pramonės ministerijai (nuo 1946-03-25 iki 1948-08-25), Lietuvos SSR miško ir popieriaus pramonės ministerijai (nuo 1948-08-25 iki 1951-04-06).

1947 m. spalio 1 d. pradėjęs darbą Šiaulių miškų ūkis perėmė iš Šiaulių miško pramonės ūkio Šiaulių, Rėkyvos, Bubių, Gruzdžių, Verbūnų, Radviliškio, Meškui-

čių, Lygumų, Pakruojo, Klovainių, Jonišio, Žeimelio, Linkuvos, Beržėnų, Šakynos, Žagarės, Skaisgirio, Kurtuvėnų, Šaukėnų, Vainagių, Užvenčio girininkijų, Jonišio, Kuršėnų miško pramonės ūkių miškus (*ŠMPŪ AP*, 1). Jo administracinis pastatas buvo Šiauliuose, Trakų g. 20 (*ŠMŪ* 6, 19). Kuršėnų miško pramonės ūkis savo veiklą pradėjo 1944 metais. Jis gamino statybines, kuro medžiagą ir ap rūpino ja įstaigas, organizacijas. Kuršėnų miško pramonės ūkis aplinkiniuose rajonuose turėjo savo sandėlius, gamybos punktus. 1952 m. sausio 1 d. prie jo prijungtas Mažeikių miškų ūkis, įsteigtas dar 1947 m. spalio 1 d., paliekant tą patį darbo profilį ir apimtį (*KMŪGS AP*, 1). Tada Mažeikių miškų ūkio būstinė buvo perkelta į Kuršėnus ir Mažeikių miškų ūkis pavadintas Kuršėnų miškų ūkiu. 1952 m. pastarasis prijungtas prie Šiaulių miško pramonės ūkio. 1947 m. gruodžio 1 d. savo veiklą pradėjo Tytuvėnų miškų ūkis, kuris po penkerių metų taip pat buvo reorganizuotas, tačiau nuo 1959 m. sausio 1 d. vėl atnaujino veiklą.

1947 m. Šiaulių miškų ūkyje iš 23 girininkijų sudaryta 13: Skaisgirio, Jonišio, Žeimelio, Šakynos, Gruzdžių, Šiaulių, Meškuičių, Pakruojo, Kurtuvėnų, Bubių, Rėkyvos, Radviliškio, Užvenčio. Po sustambinimo Šiaulių miškų ūkio plotas siekė 93 000 ha, o vidutinis girininkijos – 7100 ha (*ŠMPŪ AP*, 1). 1950 m. liko 10 girininkijų (Bubių, Gruzdžių, Jonišio, Kurtuvėnų, Meškuičių, Pakruojo, Šakynos, Šiaulių, Žagarės, Žeimelio) ir 136 eiguvos (*ŠMŪ* 9, 5). Šiaulių miškų ūkyje dirbo 201 darbuotojas, iš kurių 11 buvo girininkų, 10 – girininkų pavaduotojų, 142 – eigučiai (*ŠMŪ* 1, 1). Iki 1950 m. šis skaičius nekito (*ŠMŪ* 3, 1; *ŠMŪ* 5, 2; *ŠMŪ* 7, 1).

Sovietinė valdžia, siekdama efektyviau realizuoti kolektyvizacijos politiką, po karo pradėjo administracinę ir teritorinę reformą, kuri apėmė ir ūkio subjektus. Taip suformuotos Jonišio, Kuršėnų, Radviliškio, Kelmės apskritys. Įsteigus Jonišio ir Pakruojo miškų ūkius, Šiaulių miškų ūkio plotas sumažėjo iki 30 500 ha (*Ibid.*). Keitėsi ir jo pavaldumas. Nuo 1947 m. spalio 1 d. iki 1952 m. gruodžio 31 d. ūkis priklausė Lietuvos SSR miškų ūkio ministerijai, vėliau Žemės ūkio ir paruošų ministerijos Miškų ūkio valdybai (1953 m. sausio 1 d. – 1956 m. gruodžio 31 d.), Miškų ūkio ir pramonės ministerijai (1957 m. sausio 1 d. – 1967 m. gruodžio 31 d.).

Šiaulių miškų pramonės ūkis 1947 m. rugpjūčio 7 d. pervadintas Šiaulių miškų trestu ir įregistruotas Šiaulių valsčiuje, Mykolaičiuose. Jis užsiėmė gamybine veikla (*ŠMPŪ* 2, 1). Treste dirbo 87 žmonės (*ŠMPŪ* 1, 2). Šioje organizacijoje per kelerius metus beveik 2,5 karto „išsipūtė“ administracija (*ŠMPŪ* 4, 4). Beje, tai buvo būdinga visiems sovietinio ūkio subjektams.

Karo metu Šiauliai patyrė didelių nuostolių. Beveik visas miestas buvo sugriautas, vis dėlto pokariu veikė J. Navicko lentpjūvė, kuri karo metais beveik nenukentėjo. 1945 m. ji dirbo visu pajėgumu. Sovietinė valdžia siekė stambinti gamybos įmones ir efektyvinti pačią gamybą, todėl J. Navicko lentpjūvė buvo įtraukta į Šiaulių medžio apdirbimo kombinatą, įsteigtą 1944 m. rugpjūčio 4 d. (*ŠMAK* 1, 1). Pastarasis nuo 1946 m. kovo 25 d. tapo pavaldus Lietuvos SSR miško pramonės ministerijai (iki to laiko buvo pavaldus Lietuvos SSR miško pramonės liaudies komisariatui). Be J. Navicko lentpjūvės, į kombinatą dar įtrauktos: įmonė *Guo-*

ba (Basanavičiaus g. 69), lentpjūvė-malūnas *Skirpstas* (Basanavičiaus g. 23), Lazdinio lentpjūvė-malūnas (Basanavičiaus g. 1). Kombinato administracija išsikūrė Basanavičiaus g. 23 (*ŠMAK* 20, 2). 1945 m. joje dirbo 20 žmonių (*ŠMAK* 5, 1). Kombinas gamino pjautą miško medžiagą, medinę tarą, medžio drožles, lenteles stogams dengti, fotelius, kėdes, bufetus ir kt. Nuo 1948 m. pradėjo labiau specializuotis – gaminti kėdes. 1949 m. vasario 10 d. vietoj Šiaulių medžio pramonės kombinato įkurtas Šiaulių medžio apdirbimo kombinatas.

Karo metais valstybinė Šiaulių baldų dirbtuvė Nr. 1 buvo pavadinta *Rūdės* baldų fabriku. Jis nebuvo sugriautas ir pradėjo veikti iš karto po karo. Fabrikas gamino miegamojo, kabineto komplektus, įvairius stalus, spintas, lovas, kėdes, vaikiškus baldus, bufetus, taburetes, karstus, dėžes, vaikiškus vežimėlius, šachmatus, statines, medinę tarą, mokyklinės lentas, suolus, langines, lentynas (*ŠMAK* 17, 4, 5, 16). 1949 m. vasario 10 d. buvo likviduotas Šiaulių baldų fabrikas *Rūdė* ir įtrauktas į Šiaulių medžio apdirbimo kombinatą. Pastarajame veikė du cechai (*ŠMAK* 22, 1–3). Galiausiai (1974-01-08), remiantis Lietuvos SSR baldų ir medžio apdirbimo ministerijos įsakymu, kombinatas buvo reorganizuotas į Šiaulių baldų gamybinį susivienijimą *Venta*. Ši įmonė veikė iki Nepriklausomybės paskelbimo.

Išvados

1. Miško ir medžio apdirbimo pramonė savo kiekybiniais parametrais Pirmojoje Lietuvos Respublikoje nusileido tik maisto apdirbimo pramonei. Tačiau miško ir medžio apdirbimo įmonės buvo gerokai stambesnės (vienoje įmonėje dirbo vidutiniškai 14 žmonių) nei maisto apdirbimo įmonės (atitinkamai 7).

2. Po Pirmojo pasaulinio karo Šiaulių miesto pramonė pradėjo labiau atsigauti tik per antrąjį XX a. dešimtmetį. Pirmiausia pradėtos atkurti statybinių medžiagų įmonės: medžio apdirbimo fabrikas *Venta*, plytinė, kalkinė, cemento dirbtuvės, kelios lentpjūvės.

3. Šiaulių apskrityje buvo 23 proc. (Kauno – 30 proc.) šalies eksploatuojamų miško medžiagos išteklių. Tai leido sparčiau regione vystyti miško ir medžio apdirbimo pramonę. 1930 m. mieste veikė 239 įmonės, tarp kurių buvo keturios baldų, viena kėdžių gamybos įmonė, viena lentpjūvė. Be to, dar trys malūnai turėjo savo lentpjūves.

4. Po pirmosios sovietinės okupacijos krašte prasidėjo sovietizacija. Jai juridinį pagrindą suteikė Liaudies Seime priimti dokumentai. 1940 m. liepos 29 d. priimti atitinkami bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo įstatymai. Juose numatyta Lietuvoje nacionalizuoti visas pramonės įmones, kuriose dirbo per 20 žmonių, taip pat įmones, turinčias ne mažiau kaip 10 darbininkų ir tai pramonės šakai svarbius mechaninius variklius.

5. Po Antrojo pasaulinio karo Šiaulių apskrityje prasidėjo antrasis miško ir miško bei medienos apdirbimo pramonės sovietizacijos etapas. 1947 m. įsteigus Lietuvos SSR miškų ūkio ministeriją, visoje respublikoje buvo kuriamos ministerijai pavaldžios įstaigos, kurios savo žinion perėmė miškus. Miškų pramonės įmonės nuo tada užsiėmė tik gamyba. Jos buvo pavaldžios Lietuvos SSR miško pramonės

liaudies komisariatui (nuo 1944-09 iki 1946-03-25), Lietuvos SSR miško pramonės ministerijai (nuo 1946-03-25 iki 1948-08-25), Lietuvos SSR miško ir popiečiaus pramonės ministerijai (nuo 1948-08-25 iki 1951-04-06).

6. Karo metu Šiauliai patyrė didelių nuostolių. Tačiau sovietinė valdžia siekė stambinti gamybinės įmonės ir efektyvinti pačią gamybą, todėl J. Navicko lentpjūvė, įmonė *Guoba*, lentpjūvė-malūnas *Skirpstas*, Lazdinio lentpjūvė-malūnas buvo įtraukti į Šiaulių medžio apdirbimo kombinatą, įsteigtą 1944 m. rugpjūčio 4 d.

7. Karo metais valstybinė Šiaulių baldų dirbtuvė Nr. 1 buvo pavadinta *Rūdės* baldų fabriku. Jis nebuvo sugriautas ir pradėjo veikti iš karto po karo. 1949 m. vasario 10 d. fabrikas buvo likviduotas ir įtrauktas į Šiaulių medžio apdirbimo kombinato sudėtį.

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

- LVK* 1989 – *Lietuvos valstybės konstitucijos* (sudarė K. Valančius), Vilnius: Mokslas.
- LLS* 1985 – *Lietuvos liaudies seimas: Stenogramos ir medžiaga*, Vilnius: Mintis.
- ŠMAK AP* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato fondo apyrašas, Šiaulių apskrities archyvas (toliau ŠAA), f. 928.
- ŠMAK 1* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato pradedamasis balansas, Šiaulių apskrities ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 1.
- ŠMAK 2* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato lentpjūvės gamybos planas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 2.
- ŠMAK 3* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato kapitalinių darbų planas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 3.
- ŠMAK 4* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato gamybos planas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 4.
- ŠMAK 5* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato etatų sąrašai, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 5.
- ŠMAK 6* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato metinis balansas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 6.
- ŠMAK 7* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato apyvartos mokesčio apskaičiavimo patikrinimo aktas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 7.
- ŠMAK 8* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato etatų registracijos sąrašai, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 8.
- ŠMAK 9* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato gamybos planų įvykdymo ataskaitos, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 9.
- ŠMAK 10* – Baldų fabriko „Rūdė“ darbo jėgos plano įvykdymo ataskaita, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 10.
- ŠMAK 11* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato metinis balansas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 11.
- ŠMAK 12* – Baldų fabriko „Rūdė“ gamybos planai, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 12.
- ŠMAK 13* – Baldų fabriko „Rūdė“ etatų sąrašai, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 13.
- ŠMAK 14* – Baldų fabriko „Rūdė“ gamybos planų įvykdymo ataskaitos, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 14.
- ŠMAK 15* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato metinis balansas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 15.
- ŠMAK 16* – Baldų fabriko „Rūdė“ gamybos planai, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 16.
- ŠMAK 17* – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato gamybos ir darbo jėgos planų įvykdymo ataskaitos, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 17.

- ŠMAK 18 – Baldų fabriko „Rūdė“ metinis balansas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 18.
- ŠMAK 19 – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato darbininkų ir tarnautojų visuotinio susirinkimo protokolas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 19.
- ŠMAK 20 – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato pasas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 19.
- ŠMAK 21 – Baldų fabriko „Rūdė“ gamybos planas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 21.
- ŠMAK 22 – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato etatų registracijos sąrašai ir administracijos-ūkio išlaidų sąmata, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 22.
- ŠMAK 23 – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato gamybos planų įvykdymo ataskaitos, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 23.
- ŠMAK 24 – Šiaulių medžio apdirbimo kombinato pagrindinės veiklos metinis balansas, ŠAA, f. 928, ap. 1, b. 24.
- ŠMPŪ AP – Šiaulių miškų pramonės ūkio fondo apyrašas, ŠAA, f. 195.
- ŠMPŪ 1 – Šiaulių miškų pramonės ūkio etatų sąrašas ir administracijos valdymo išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 1.
- ŠMPŪ 2 – Šiaulių miškų pramonės ūkio valstybinės registracijos lapas, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 2.
- ŠMPŪ 3 – Šiaulių miškų pramonės ūkio etatų sąrašas ir administracijos valdymo išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 3.
- ŠMPŪ 4 – Šiaulių miškų pramonės ūkio etatų sąrašas ir administracijos valdymo išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 4.
- ŠMPŪ 5 – Šiaulių miškų pramonės ūkio techpramfinplanas, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 5.
- ŠMPŪ 6 – Šiaulių miškų pramonės ūkio miško medžiagos gamybos planai, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 6.
- ŠMPŪ 7 – Šiaulių miškų pramonės ūkio etatų sąrašas ir administracijos valdymo išlaidų sąmata, ŠAA, f. 195, ap. 1, b. 7.
- ŠMŪ 1 – Šiaulių miškų ūkio etatų sąrašas ir administracijos ūkio išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 1.
- ŠMŪ 2 – Šiaulių miškų ūkio finansiniai ir gamybiniai planai, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 2.
- ŠMŪ 3 – Šiaulių miškų ūkio etatų sąrašas ir administracijos ūkio išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 3.
- ŠMŪ 4 – Šiaulių miškų ūkio finansiniai ir gamybiniai planai, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 4.
- ŠMŪ 5 – Šiaulių miškų ūkio etatų sąrašas ir administracijos ūkio išlaidų sąmatos, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 5.
- ŠMŪ 6 – Šiaulių miškų ūkio metinis balansas, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 6.
- ŠMŪ 7 – Šiaulių miškų ūkio sąmatos ir etatai, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 7.
- ŠMŪ 8 – Šiaulių miškų ūkio metinis balansas, ŠAA, f. 789, ap. 1, b. 8.
- KMŪGS AP – Kuršėnų miškų ūkio gamybinio susivienijimo fondo apyrašas, ŠAA, f. 305.
- ŽRI – 1922 m. *Žemės reformos įstatymas* [prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_1?p_id=112855&p_query=&p_tr2=2>, žiūrėta 2011-03-15].
- Vaskela 2000 – Gediminas Vaskela, *Pramonės įmonės 1938–1939 metais gamybos šakomis* [prieiga internete: <<http://gevas.dtiltas.lt/GeVask/HTM/f009.htm>>, žiūrėta 2011-03-15].
- ŠAŽVS 1939 – *Šiaulių apskrities žydų verslininkų sąrašas. Visa Lietuva, 1939 m.* [prieiga internete: <http://jbfund.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=133:iauli-apskritis&catid=53:saraas>, žiūrėta 2011-03-15].

Literatūra

- C e s e v i č i u s 1995 – Domas Cesevičius, *Lietuvos ekonominė politika 1918–1940*, Vilnius: Academia.
- LA I 1942 – *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, t. 1, Kaunas: Studijų biuras.
- LA II 1942 – *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, t. 2, Kaunas: Studijų biuras.
- LA IV 1942 – *Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai*, t. 4, Vilnius: Studijų biuras.
- Lietuva 1990 – *Lietuva 1918–1938: Leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti*, Kaunas: Šviesa.
- Lietuva 2005 – *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* (sudarė A. Anušauskas), Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- LKPIA 1985 – *Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, Vilnius: Mintis.
- LRMP 1997 – *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai* (sudarė R. Čepas), Vilnius: Alma littera.
- M e š k a u s k a s 1992 – Kazimieras Meškauskas, *Lietuvos ūkis 1900–1940*, Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
- M e š k a u s k a s 1994 – Kazimieras Meškauskas, *Lietuvos ūkis 1940–1990 m.*, Vilnius: K. Meškauskas.
- PNLD 1990 – *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*, Kaunas: Šviesa.
- ŠMI 1991 – *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Šiauliai: Momentas.
- ŠMI 2007 – *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.* (sudarė J. Sireika), Šiauliai: Saulės delta.
- T a r v y d i e n ė 2007 – Marytė Elena Tarvydienė, *Žemėtvarkos pagrindai*, Kaunas: Akademia.

Arūnas Gumuliauskas

Miško ir medžio apdirbimo pramonės sovietizacija Šiaulių apskrityje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *miško pramonė, medžio apdirbimo pramonė, sovietizacija, Šiaulių apskritis, žemės reformos įstatymas, žydų verslas Šiauliuose tarpukariu, Šiaulių baldų fabrikas „Rūdė“, Šiaulių medžio apdirbimo kombinatas, Šiaulių miškų ūkis, Šiaulių miško pramonės ūkis.*

1918 m. lapkričio 17 d. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijoje įsteigta pirmoji miškų administracija – Miškų skyrius, kuris nedelsdamas organizavo miškų perėmimą iš besitraukiančių vokiečių. 1922 m. vasario 15 d. Steigiamasis Seimas priėmė Žemės reformos įstatymą, kuris kartu su Įvedamuoju žemės reformos įstatymu miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti (1920-08-14) tapo miško nuosavybės reformos teisiniu pagrindu. Didžioji dalis miškų turėjo priklausyti valstybei. Miško ir medžio apdirbimo pramonė savo kiekybiniais parametrais Lietuvoje nusileido tik maisto apdirbimo pramonei. Tačiau miško ir medžio apdirbimo įmonės buvo gerokai stambesnės. Po Pirmojo pasaulinio karo Šiaulių miesto pramonė pradėjo labiau atsigauti tik per antrąjį XX a. dešimtmetį. Šiaulių apskrityje buvo 23 proc. (Kauno – 30 proc.) šalies eksploatuojamų

miško medžiagos išteklių. Tai leido sparčiau regione vystytis miško ir medžio apdirbimo pramonei. 1930 m. mieste veikė 239 įmonės, tarp kurių buvo keturios baldų, viena kėdžių gamybos, viena lentpjūvė. Be to, dar trys malūnai turėjo savo lentpjūves. Po pirmosios sovietinės okupacijos krašte prasidėjo sovietizacija. Numatyta Lietuvoje nacionalizuoti visas pramonės įmones, kuriose dirbo per 20 žmonių, taip pat įmones, turinčias ne mažiau kaip 10 darbininkų ir tai pramonės šakai svarbius mechaninius variklius. Po Antrojo pasaulinio karo Šiaulių apskrityje prasidėjo antrasis miško ir miško bei medienos apdirbimo pramonės sovietizacijos proceso etapas. 1947 m. įsteigus Lietuvos SSR miškų ūkio ministeriją, visoje respublikoje buvo kuriamos jai pavaldžios įstaigos, kurios savo žinion perėmė miškus. Miškų pramonės įmonės nuo tada užsiėmė tik gamyba. Karo metu Šiauliai patyrė didelių nuostolių. Sovietinė valdžia siekė stambinti gamybinės įmonės ir efektyvinti pačią gamybą, todėl J. Navicko lentpjūvė, įmonė *Guoba*, lentpjūvė-malūnas *Skirpstas*, Lazdinio lentpjūvė-malūnas buvo įtraukti į Šiaulių medžio apdirbimo kombinatą, įsteigtą 1944 m. rugpjūčio 4 d. Karo metais valstybinė Šiaulių baldų dirbtuvė Nr. 1 buvo pavadinta *Rūdės* baldų fabriku. Jis nebuvo sugriautas ir pradėjo veikti iš karto po karo. 1949 m. vasario 10 d. fabrikas buvo likviduotas ir įtrauktas į Šiaulių medžio apdirbimo kombinato sudėtį.

Arūnas Gumuliauskas

The Sovietization of Forestry and Timber Industries in Šiauliai County

S u m m a r y

Keywords: *forestry, timber industry, Sovietization, Šiauliai county, the law of land reform, Jewish business in Šiauliai between two world wars, The Rūdės furniture factory in Šiauliai, Šiauliai wood-processing factory, Šiauliai forestry farm, Šiauliai forestry industry.*

On 17 November 1918, the first forestry administration was founded in the Ministry for Agriculture and National Wealth, which immediately organized the takeover of forests from the retreating Germans. On 15 February 1922, the Founding Seimas passed the law on Land Reform, which together with the Introductory Land Reform Law on the Expropriation of Forests, Marshes, Waters and Land Acquired by Privilege, became the theoretical basis for the forest property. The biggest part of Lithuania's forest had to be state-owned. According to its quantitative parameters, forest and timber industry in Lithuania was second only to the food industry. However, forestry and wood processing enterprises were much bigger. After WWI the industry of Šiauliai city started to significantly recover only during the 1920s. Šiauliai county had 23 percent of Lithuania's exploitable timber resources (Kaunas County had 30 percent). This allowed for more rapid development of forestry and timber industries in the region. In 1930, there were 239 enterprises in the city among which there were four furniture producers, one chair producer, and one sawmill. Besides, three windmills had their own sawmills. After the first Soviet occupation, the process of Sovietization began. It was decided to nationalize all enterprises with more than 20 workers and all important mechanical engines of a particular industry. After WWII, the second stage of Sovietization of forestry and timber industries was started in Šiauliai County. After

founding the Ministry of Forestry in 1947, subordinate institutions were created throughout the whole Republic, which took over forests to its care. Since then, forestry enterprises were involved exclusively in production. During the war Šiauliai suffered numerous losses. However, the Soviet authorities were seeking to increase the size of production enterprises and the efficiency of the production process. Therefore such enterprises as J. Navickas' sawmill, "Guoba", Skirpstas mill and Lazdinis' sawmill were all merged into Šiauliai Wood Processing Factory, which was founded on 4 August 1944. During the wartime years, National Furniture Factory No. 1 was renamed into Rūdės Furniture Factory. It was not destroyed during the war and started working immediately after it ended. On February 10, 1949 the factory was liquidated and merged with Šiauliai Wood Processing Factory.

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S

Istorijos katedra

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38

LT-76352 Šiauliai

[gumaras@gmail.com]